

MERSİN ÜNİVERSİTESİ KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
MERSIN UNIVERSITY PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF CILICIAN ARCHAEOLOGY

KAAM
YAYINLARI

OLBA
XXII

(Ayrıbasım / Offprint)

MERSİN
2014

KAAM YAYINLARI
OLBA
XXII

© 2014 Mersin Üniversitesi/Türkiye

ISSN 1301 7667

Yayıncı Sertifika No: 14641

OLBA dergisi;
ARTS & HUMANITIES CITATION INDEX, EBSCO, PROQUEST
ve

TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanlarında taranmaktadır.

Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün (DAI) Kısaltmalar Dizini'nde 'OLBA' şeklinde yer almaktadır.

OLBA dergisi hakemlidir ve Mayıs ayında olmak üzere, yılda bir kez basılmaktadır.
Published each year in May.

KAAM'ın izni olmadan OLBA'nın hiçbir bölümü kopya edilemez.

Alıntı yapılması durumunda dipnot ile referans gösterilmelidir.

It is not allowed to copy any section of OLBA without the permit of KAAM.

OLBA dergisinde makalesi yayımlanan her yazar, makalesinin baskı olarak ve elektronik ortamda yayımlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını OLBA dergisine devretmiş sayılır.

Each author whose article is published in OLBA shall be considered to have accepted the article to be published in print version and electronically and thus have transferred the copyrights to the journal OLBA..

OLBA'ya gönderilen makaleler aşağıdaki web adresinde ve bu cildin giriş sayfalarında belirtilen formatlara uygun olduğu taktirde basılacaktır.

Articles should be written according the formats mentioned in the following web address.

Redaktion: Yrd. Doç. Dr. Deniz Kaplan

OLBA'nın yeni sayılarında yayımlanması istenen makaleler için yazışma adresi:
Correspondance addresses for sending articles to following volumes of OLBA:

Prof. Dr. Serra Durugönül
Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü
Çiftlikköy Kampüsü, 33342 Mersin - TURKEY

Diğer İletişim Adresleri
Other Correspondance Addresses

Tel: 00.90.324.361 00 01 (10 Lines) 4730 / 4734

Fax: 00.90.324.361 00 46

web mail: www.kaam.mersin.edu.tr

www.olba.mersin.edu.tr

e-mail: sdurogonul@gmail.com

kaam@mersin.edu.tr

Baskı / Printed by

Oksijen Basım ve Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.

100. Yıl Mah. Matbaacılar Sit. 2. Cad. No: 202/A Bağcılar-İstanbul

Tel: +90 (212) 325 71 25 Fax: +90 (212) 325 61 99

Sertifika No: 29487

Dağıtım / Distribution

Zero Prod. Ltd.

Tel: 00.90.212.244 75 21 Fax: 00.90.244 32 09

info@zerobooksonline.com www.zerobooksonline.com/eng

MERSİN ÜNİVERSİTESİ
KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
(KAAM)
YAYINLARI-XXII

MERSIN UNIVERSITY
PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF
CILICIAN ARCHAEOLOGY
(KAAM)-XXII

Editör

Serra DURUGÖNÜL
Murat DURUKAN
Gunnar BRANDS
Deniz KAPLAN

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL
Prof. Dr. Haluk ABBASOĞLU
Prof. Dr. Tomris BAKIR
Prof. Dr. Sencer ŞAHİN
Prof. Dr. Erendiz ÖZBAYOĞLU
Prof. Dr. Susan ROTROFF
Prof. Dr. Marion MEYER

MERSİN

2014

İçindekiler/Contents

İsmail Özer

Eski Anadolu ve Japon İskeletlerinde Diskriminant Fonksiyon Analiziyle Cinsiyet Tayini
(*Sex Determination by Applying Discriminant Function Analysis on Ancient Anatolian and Japanese Skeletons*) 1

Nilgün Coşkun

Mardin Müzesi'nden Bir Grup Yeni Assur Çanak Çömleği
(*A Group of Neo-Assyrian Pottery in the Mardin Museum*) 15

İlkan Hasdağlı

The Post-Bronze Age Pottery from Ulucak Höyük
(*Ulucak Höyük'ten Tunç Çağı Sonrasına Ait Seramikler*) 33

Hülya Bulut

*Early Iron Age Pottery from Halicarnassus Peninsula:
Two New Amphora Fragments from Pedasa*
(*Halikarnassos Yarımadası Erken Demir Çağ Seramiği:
Pedasa'dan İki Yeni Amphoraya Ait Parçalar*) 63

Carolyn C. Aslan – Gülşah Günata

Troya: Protogeometrik, Geometrik ve Arkaik Dönemler
(*Troy: Protogeometric, Geometric and Archaic Periods*) 81

Vedat Keleş

*Parion Nekropolü'nde Ele Geçen Dört Altın Obje Üzerine
Yeni Bir Değerlendirme*
(*A New Evaluation on Four Golden Objects Recovered from the
Necropolis of Parion*) 117

Erdoğan Aslan

Bithynia Bölgesi Kalpe Limanı
(*Port of Kalpe in the Bithynian Region*) 129

Zeliha Gider Büyükozer

Dorik Frizden Bir Detay: Triglif Kulakları
(*A Detail of the Doric Frieze: Triglyph Ears*) 155

Bilal Söğüt – Murat Taşkıran	
<i>Stratonikeia'dan Augustus Dönemi Mısır Etkili Korinth Başlıkları (Corinthian Capitals of Augustian Period from Stratoniceia with Egyptian Influence)</i>	189
Erkan Alkaç	
<i>M.Ö. 1. Yüzyılın Ortalarında Yunan Amphoralarının Mühürlenme İşleminin Sona Ermesinin Nedenleri (The Reasons for the Termination of the Production of Greek Stamped Amphorae in the mid 1st century BC)</i>	213
H. Asena Kızıarslanoglu	
<i>Elaiussa Sebaste'den Baetica Üretimi Amphoralar (Baetica Amphorae from Elaiussa Sebaste)</i>	231
Tuna Şare-Ağtürk	
<i>Arakhne's Loom: Luxurious Textile Production in Ancient Western Anatolia (Arakhne'nin Dokuma Tezgahı: Antik Batı Anadolu'da Yüksek Kalite Tekstil Üretimi)</i>	251
Florian Haymann	
<i>Ein entvölkertes Kilikien unter Tigranes II. ? Für eine neue Sicht auf Ostkilikien in der Zeit von 78 bis 64 v. Chr. (II. Tigranes Zamanında Kilikia'nın İstislaştırılması? İ.Ö. 78-64 Yılları Arasında Doğu Kilikia İçin Yeni Bir Bakış Açısı)</i>	281
M. Ertan Yıldız	
<i>Kelainai/Apameia Kibotos'tan Dört Yeni Yazıt (Vier neue Inschriften aus Kelainai/Apameia Kibotos)</i>	291
Ahmet Türkan	
<i>Grek Büyü Papirüslerine Göre Roma İmparatorluğu Ortadoğusu'ndaki Yeni Din Anlayışı ve Kozmik Sistem Üzerine Bazı Gözlemler (Some Observations on the New Religious Concept and Cosmic System in the Roman Middle East According to Greek Magical Papyri)</i>	307
Ayşe Çaylak Türker	
<i>Çanakkale'den Ion-İmpost Sütun Başlıkları (Ionic-Impost Column Capitals from Çanakkale)</i>	337
Ayşe Aydın	
<i>Adana ve Mersin Müzeleri'ndeki Figürlü Başlıklar (Figured Capitals in the Adana and Mersin Museums)</i>	369
Norman Wetzig	
<i>Alahan Manastır. Alte Befunde – Neue Deutungen (Alahan Manastır. Eski Buluntular – Yeni Yorumlar)</i>	393

MERSİN ÜNİVERSİTESİ
KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
BİLİMSEL SÜRELİ YAYINI ‘OLBA’

Kapsam

Olba süreli yayını Mayıs ayında olmak üzere yılda bir kez basılır. Yayınlanması istenilen makalelerin en geç her yıl Kasım ayında gönderilmiş olması gerekmektedir.

1998 yılından bu yana basılan Olba; Küçükasya, Akdeniz bölgesi ve Ortadoğu'ya ilişkin orijinal sonuçlar içeren Antropoloji, Prehistorya, Protohistorya, Klasik Arkeoloji, Klasik Filoloji (ve Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri), Eskiçağ Tarihi, Nüvizmatik ve Erken Hıristiyanlık Arkeolojisi alanlarında yazılmış makaleleri kapsamaktadır.

Yayın İlkeleri

1. a. Makaleler, Word ortamında yazılmış olmalıdır.
  - b. Metin 10 punto; özet, dipnot, katalog ve bibliyografya 9 punto olmak üzere, Times New Roman (PC ve Macintosh) harf karakteri kullanılmalıdır.
  - c. Dipnotlar her sayfanın altına verilmeli ve makalenin başından sonuna kadar sayısal süreklilik izlemelidir.
  - d. Metin içinde bulunan ara başlıklarda, küçük harf kullanılmalı ve koyu (bold) yazılmalıdır. Bunun dışındaki seçenekler (tümünün büyük harf yazılması, alt çizgi ya da italik) kullanılmamalıdır.
2. Noktalama (tireler) işaretlerinde dikkat edilecek hususlar:
  - a. Metin içinde her cümlemin ortasındaki virgülden ve sonundaki noktadan sonra bir tab boşluk bırakılmalıdır.
  - b. Cümle içinde veya cümle sonunda yer alan dipnot numaralarının herbirisi noktalama (nokta veya virgül) işaretlerinden önce yer almalıdır.
  - c. Metin içinde yer alan “fig.” ibareleri, küçük harf ile ve parantez içinde verilmeli; fig. ibaresinin noktasından sonra bir tab boşluk bırakılmalı (fig. 3); ikiden fazla ardışık figür belirtiliyorsa iki rakam arasına boşluksuz kısa tire konulmalı (fig. 2-4). Ardışık değilse, sayılar arasına nokta ve bir tab boşluk bırakılmalıdır (fig. 2. 5).
  - d. Ayrıca bibliyografya ve kısaltmalar kısmında bir yazar, iki soyadı taşıyorsa soyadları arasında boşluk bırakmaksızın kısa tire kullanılmalıdır (Dentzer-

Feydy); bir makale birden fazla yazarlı ise her yazardan sonra bir boşluk, ardından uzun tire ve yine boşluktan sonra diğer yazarın soyadı gelmelidir (Hagel – Tomaschitz).

3. “Bibliyografya ve Kısaltmalar” bölümü makalenin sonunda yer almalı, dipnotlarda kullanılan kısaltmalar, burada açıklanmalıdır. Dipnotlarda kullanılan kaynaklar kısaltma olarak verilmeli, kısaltmalarda yazar soyadı, yayın tarihi, sayfa (ve varsa levha ya da resim) sıralamasına sadık kalınmalıdır. Sadece bir kez kullanılan yayınlar için bile aynı kurala uyulmalıdır.

Bibliyografya (kitaplar için):

Richter 1977 Richter, G., Greek Art, New York.

Bibliyografya (Makaleler için):

Corsten 1995 Corsten, Th., “Inschriften aus dem Museum von Denizli”, Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi III, 215-224, lev. LIV-LVII.

Dipnot (kitaplar için)

Richter 1977, 162, res. 217.

Dipnot (Makaleler için)

Oppenheim 1973, 9, lev.1.

Diğer Kısaltmalar

age.	adı geçen eser
ay.	aynı yazar
vd.	ve devamı
yak.	yaklaşık
v.d.	ve diğerleri
y.dn.	yukarı dipnot
dn.	dipnot
a.dn.	aşağı dipnot
bk.	Bakınız

4. Tüm resim, çizim ve haritalar için sadece “fig.” kısaltması kullanılmalı ve figürlerin numaralandırılmasında süreklilik olmalıdır. (Levha, Resim, Çizim, Şekil, Harita ya da bir başka ifade veya kısaltma kesinlikle kullanılmamalıdır).
5. Word dökümanına gömülü olarak gönderilen figürler kullanılmamaktadır. Figürlerin mutlaka sayfada kullanılması gereken büyüklükte ve en az 300 pixel/inch çözünürlükte, photoshop tif veya jpeg formatında gönderilmesi

gerekmektedir. Adobe illustrator programında çalışılmış çizimler Adobe illustrator formatında da gönderilebilir. Farklı vektörel programlarda çalışılan çizimler photoshop formatına çevrilemiyorsa pdf olarak gönderilebilir. Bu formatların dışındaki formatlarda gönderilmiş figürler kabul edilmeyecektir.

6. Figürler CD'ye yüklenmelidir ve ayrıca figür düzenlemesi örneği (layout) PDF olarak yapılarak burada yer almalıdır.
7. Bir başka kaynaktan alıntı yapılan figürlerin sorumluluğu yazara aittir, bu sebeple kaynak belirtilmelidir.
8. Makale metninin sonunda figürler listesi yer almalıdır.
9. Metin yukarıda belirtilen formatlara uygun olmak kaydıyla 20 sayfayı geçmemelidir. Figürlerin toplamı 10 adet civarında olmalıdır.
10. Makaleler Türkçe, İngilizce veya Almanca yazılabilir. Türkçe yazılan makalelerde yaklaşık 500 kelimelik Türkçe ve İngilizce yada Almanca özet kesinlikle bulunmalıdır. İngilizce veya Almanca yazılan makalelerde ise en az 500 kelimelik Türkçe ve İngilizce veya Almanca özet bulunmalıdır. Makalenin her iki dilde de başlığı gönderilmelidir.
11. Özeti altında, Türkçe ve İngilizce veya Almanca olmak üzere altı anahtar kelime verilmelidir.
12. Metnin word ve pdf formatlarında kaydı ile figürlerin kopyalandığı iki adet CD (biri yedek) ile birlikte bir orijinal ve bir kopya olmak üzere metin ve figür çıktısı gönderilmelidir.
13. Makale içinde kullanılan özel fontlar da CD'ye yüklenerek yollanmalıdır.

MERSIN UNIVERSITY
‘RESEARCH CENTER OF CILICIAN ARCHAEOLOGY’
JOURNAL ‘OLBA’

Scope

Olba is printed once a year in May. Deadline for sending papers is November of each year.

The Journal ‘Olba’, being published since 1998 by the ‘Research Center of Cilician Archeology’ of the Mersin University (Turkey), includes original studies done on antropology, prehistory, protohistory, classical archaeology, classical philology (and ancient languages and cultures), ancient history, numismatics and early christian archeology of Asia Minor, the Mediterranean region and the Near East.

Publishing Principles

1. a. Articles should be written in Word programs.
b. The text should be written in 10 puntos; the abstract, footnotes, catalogue and bibliography in 9 puntos ‘Times New Roman’ (for PC and for Macintosh).
c. Footnotes should take place at the bottom of the page in continous numbering.
d. Titles within the article should be written in small letters and be marked as bold. Other choises (big letters, underline or italic) should not be used.
2. Punctuation (hyphen) Marks:
  - a. One space should be given after the comma in the sentence and after the dot at the end of the sentence.
  - b. The footnote numbering within the sentence in the text, should take place before the comma in the sentence or before the dot at the end of the sentence.
  - c. The indication fig.:
    - * It should be set in brackets and one space should be given after the dot (fig. 3);
    - * If many figures in sequence are to be indicated, a short hyphen without space between the beginning and last numbers should be placed (fig. 2-4); if these are not in sequence, a dot and space should be given between the numbers (fig. 2. 5).

d) In the bibliography and abbreviations, if the author has two family names, a short hyphen without leaving space should be used (Dentzer-Feydy); if the article is written by two or more authors, after each author a space, a long hyphen and again a space should be left before the family name of the next author (Hagel – Tomaschitz).

3. The ‘Bibliography’ and ‘Abbreviations’ should take part at the end of the article. The ‘Abbreviations’ used in the footnotes should be explained in the ‘Bibliography’ part. The bibliography used in the footnotes should take place as abbreviations and the following order within the abbreviations should be kept: Name of writer, year of publishment, page (and if used, number of the illustration). This rule should be applied even if a publishment is used only once.

Bibliography (for books):

Richter 1977   Richter, G., Greek Art, New York.

Bibliography (for articles):

Corsten 1995   Corsten, Th., “Inschriften aus dem Museum von Denizli”, Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi III, 215-224, pl. LIV-LVII.

Footnotes (for books):

Richter 1977, 162, fig. 217.

Footnotes (for articles):

Oppenheim 1973, 9, pl.1.

Miscellaneous Abbreviations:

op. cit.	in the work already cited
idem	an author that has just been mentioned
ff	following pages
et al.	and others
n.	footnote
see	see
infra	see below
supra	see above

4. For all photographs, drawings and maps only the abbreviation ‘fig.’ should be used in continous numbering (remarks such as Plate, Picture, Drawing, Map or any other word or abbreviaton should not be used).

5. Figures, embedded in Word documents can not be used. Figures have to be in the length in which they will be used in the page, being at least 300 pixel/ inch, in photoshop tif or jpeg format. Drawings in adobe illustrator can be sent in this format. Drawings in other vectoral programs can be sent in pdf if they can't be converted to photoshop. Figures sent in other formats will not be accepted.
6. Figures should be loaded to a CD and a layout of them as PDF should also be undertaken.
7. Photographs, drawings or maps taken from other publications are in the responsibility of the writers; so the sources have to be mentioned.
8. A list of figures should take part at the end of the article.
9. The text should be within the remarked formats not more than 20 pages, the drawing and photographs 10 in number.
10. Papers may be written in Turkish, English or German. Papers written in Turkish must include an abstract of 500 words in Turkish and English or German. It will be appreciated if papers written in English or German would include a summary of 500 words in Turkish and in English or German. The title of the article should be sent in two languages.
11. Six keywords should be remarked, following the abstract in Turkish and English or German .
12. The text in word and pdf formats as well as the figures should be loaded in two different CD's; furthermore should be sent, twice the printed version of the text and figures.
13. Special fonts should be loaded to the CD.

M.Ö. 1. YÜZYILIN ORTALARINDA YUNAN AMPHORALARININ MÜHÜRLENME İŞLEMİNİN SONA ERMESİNİN NEDENLERİ

Erkan ALKAÇ*

ABSTRACT

The Reasons for the Termination of the Production of Greek Stamped Amphorae in the mid 1st century BC

Greek amphorae were stamped from the end of the 6th and the beginning of the 5th centuries BC onwards. This practice became important during the Hellenistic Period. Stamping amphorae continued until the middle of the 1st century BC among Greek settlements. During the 1st century BC stamping amphorae ceased in these areas for historical reasons. The main reason being that, with Roman rule, the period of produce city-states, that were common in the Hellenistic period, came to an end. From then, Rhodes, Knidos, Kos and Khios, started producing amphorae up to standards specified by Rome. The changes in traditional forms of the amphoras of Rhodes, Knidos and Kos, and the production of Rhodes and Kos type amphorae in places other than their homeland, are important pieces of evidence that demonstrate this situation. As a result, the stamping of amphorae in Greek settlements ended.

Keywords: Greek, Rome, Rhodes, Cos, Cnidus, Chios, amphora stamp, stamping.

ÖZET

Yunan amphoraları, M.Ö. 6. yüzyılın sonu-5. yüzyılın başlarından itibaren mühürlenmiştir. Bu uygulama, Hellenistik Dönemde önem kazanmıştır. Mühürleme işlemi, Yunan etkili bölgelerde, M.Ö. 1. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir. M.Ö. 1. yüzyıldaki tarihsel süreç, bu bölgelerde mühürleme işleminin ortadan kalmasına neden olmuştur. Bunun temel nedenini Roma hakimiyetiyle Hellenistik

---

* Yrd. Doç. Dr. Erkan Alkaç, Mersin Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Çiftlik-köy Kampüsü, Mersin-TR. E-mail: ealkac77@gmail.com

** Bu konunun çalışmasında desteklerini esirgemeyen Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Gonca Cankardeş-Şenol'a teşekkür ederim.

Dönemin üretici kent-devlet kavramının ortadan kalması oluşturmaktadır. Artık Rhodos, Knidos, Kos ve Khios, Roma'nın belirlemiş olduğu standartlarda üretim yapmaya başlamıştır. Bu duruma, Rhodos, Knidos ve Kos'un geleneksel amphora formlarının değişmesi ve Rhodos ve Kos amphoralarının kendi anavatanları dışındaki bölgelerde üretilmeye başlanması önemli kanıttır. Bunun sonucunda, Yunan etkili coğrafyalarda amphora mühürleme işlemi sona ermiştir.

Anahtar Kelimeler: Yunan, Roma, Rhodos, Kos, Knidos, Khios, amphora mühürü, mühürleme.

Giriş

Amphoralar, Eskiçağ'da kentler arasındaki ticari ilişkileri ortaya koyan arkeolojik materyaller arasında önemli bir konuma sahiptir. Bunlar, Arkaik Dönemin sonu-Klasik Dönemin başlarından itibaren Yunan etkili coğrafyalarda mühürlenmeye başlanmıştır (fig. 1). Ancak mühürleme işleminin Hellenistik Dönemde çeşitlendiği, yoğunlaştığı ve bazı merkezlerde belirli bir sisteme kavuştuğu bilinmektedir. Bu uygulamalar, birbirinden bağımsız ama kendi içerisinde bir sisteme bağlı olarak gerçekleşmiştir. Hellenistik Dönemin erken evrelerinden itibaren amphoraları mühürleme işlemi, özellikle Thasos, Sinope, Herakleia Pontika, Rhodos, Knidos, Khios ve Kos'ta sistemli ve sıklıkla uygulanmıştır. Fakat M.Ö. 1. yüzyılda yaşanan siyasi olayların Yunan etkili coğrafyalarda ticareti ve amphora mühürleme sistemini olumsuz etkilediğini arkeolojik kanıtlar ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, M.Ö. 1. yüzyılın ilk yarısı ve hemen sonrasında Yunan amphoralarında yaklaşık üç yüz yıl boyunca geleneksel olarak uygulanan sistemli mühürleme işleminin neden terk edildiği üzerinde durulacaktır. Burada Eskiçağ tarihiyle arkeolojik veriler birlikte değerlendirilerek, bu uygulamanın sona ermesinin nedenlerine ulaşmak amaçlanmaktadır. Bu durum, M.Ö. 1. yüzyılın belirtilen dönemlerindeki siyasi olayların ve bunların uzantılarıyla ilişkili olmalıdır ki, tarihsel sürecin Eskiçağ'daki ticari faaliyetleri ve düzenlemeleri nasıl şekillendirdiği örneklerle bilinmektedir. Bu çalışmada, tarihsel olaylarla bağlantılı kurularak amphora mühürleme işlemi gibi salt teknik bir konunun sona ermesinin nedenleri bütün olarak incelenecektir.

Amphora Mühürleme İşleminin Çeşitleri, Tarihçesi ve Nedenleri

Amphoralar, denizasıra ticarete kullanılan taşıma kapları arasında en önemli seramik grubunun başında gelmektedir. Amphoralarla başta şarap, zeytinyağı ve balık ürünleri olmak üzere çeşitli gıda maddelerinin taşındığı

tespit edilmiştir. Merkezi yönetimler, satıştan pay alabilmek için kentler arasındaki ticari aktivitelerin birer kanıtı olan amphoralara çeşitli kontrol sistemleri uygulamışlardır. Bunlar içerisinde, amphoraları fırınlamadan önce üzerine firmis boyayla yazılan kısaltmalar, tituli pictiler, kurşun mühürler veya tıkaçların üzerindeki alçıya basılan mühürler bulunmaktadır. Farklı dönemlerde uygulanan yöntemler arasından en iyi korunabilen kontrol sistemini, fırınlama öncesinde kil tam kurumamışken amphoraların çoğunlukla kulplarına, bazen de boyun ya da kaidelerine basılan mühürler oluşturmaktadır¹. Genel olarak amphoraların kulplarındaki mühürler, merkezlere göre çeşitlilik göstermektedir. Mühürlerde, kenti simgeleyen veya kentte tapınım gören tanrıları işaret eden attributlar ya da şarap üretimini ve ticaretini gösteren sembollerle (örneğin Rhodos'ta Güneş Tanrısı Helios'un başı, büstü veya sembolü, gül, üzüm salkımı, caduseus; Knidos'ta bucranion, pruva gibi) ethnikonlar, tek veya birkaç harften oluşan monogramlar, kısaltmalar, edatlar, unvanlar, yönetici ve üretici isimleri gibi yazılar yer almaktadır².

Amphoraları mühürleme işleminin kökeni, Mısır Uygarlığı'na kadar uzanmaktadır. M.Ö. XIV. yüzyıla tarihlenen Mısır amphoralarında görülen ilk mühür, Kraliçe Nefertiti'nin hieroglif kartuşundan oluşmaktadır³. Aslında Mısır amphoralarındaki bu işlemin Kanaan amphoralarının mühürlerinden veya kulplarına kazımayla yapılmış işaretlerinden esinlendiği bilinmektedir. Bununla birlikte amphoraları mühürleme işleminin bir sistem içerisinde uygulanması, daha çok Yunan kökenli veya etkili bölgeler için geçerli bir durumdur⁴. M.Ö. 7. yüzyılın sonlarından itibaren yeni keşfedilen ticari rotalar, pazarlar ve gemicilik teknolojisinin gelişimi, Akdeniz ve Karadeniz'deki ticari hayatın canlanmasına etken olmuştur. Bunun sonucunda Yunanlılar, Eskiçağ'da amphoralar içerisinde taşıdıkları zeytinyağı ve şarap ticaretiyle önemli kazançlar sağlamışlardır. Özellikle Yunan kökenli amphoraların Akdeniz ve Karadeniz'deki coğrafi yayılımları, bu durumu açıklayan en önemli kanıtlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yunanlılar, zamanla artan ticari potansiyelden dolayı bir kontrol mekanizması oluşturmak için malın kapasite standardizasyonunun ve kalitesinin

¹ Cankardeş-Şenol 2009, 19.

² Grace 1934, 197; Cankardeş-Şenol 2006, 107; Cankardeş-Şenol – Canoğlu 2009, 109-164; Börker 1986, 474-477.

³ Grace 1979, fig. 17-18.

⁴ Cankardeş-Şenol 2006, 11.

güvenirliğini yansıtmaması açısından, Doğu'da sıklıkla uygulanmasa da, amphoralarını mühürlemişlerdir. M.Ö. 6. yüzyılın sonları-5. yüzyılın ilk yıllarında başta Thasos olmak üzere⁵, Yunan kent devletlerinde amphora mühürleme işlemi başlamış, daha sonra diğer Yunan kentleri tarafından bu uygulama kabul görecük uzun yıllar boyunca kullanılmıştır⁶. M.Ö. 4. yüzyılın sonlarından-1. yüzyılın ortalarına kadar, bazı üretici devletler tarafından amphoralarda sistemli olarak mühürleme işlemi gerçekleştirilmiştir. Fakat bu uygulama M.Ö. 1. yüzyılın ortaları ve hemen sonrasında terk edilmiştir. Genel olarak mühürlü amphoraların İmparator Augustus Döneminde ortadan kalktığı düşünülse de⁷, M.S. 13. veya 14. yüzyıllara kadar bu uygulamanın nadiren de olsa devam ettiği bilinmektedir⁸.

Büyük İskender'in fetihleri sonucunda, Eskiçağ coğrafyasının sınırları genişleşmiş, Batı ile Doğu arasında idari, kültürel, ekonomik ilişkiler gelişmiş ve yeni pazarlar kurulmuştur. Rhodos, Knidos ve Kos, İskender'in ölümünden sonra ardılları arasındaki savaşta ucuz şarap satarak ticarete ön plana çıkmışlardır. Bu büyüme, Yunan coğrafyasında bağcılık faaliyetlerinde ve dolayısıyla şarap üretiminde artış yaşanmasına zemin hazırlamıştır⁹. Bu şarap üreticisi kent-devletler, ürünlerini tanıtmak ve güvence altında satmak için Hellenistik Dönemin başlarından itibaren amphoralarını mühürlemişlerdir. Fakat amphoraları mühürleme nedenleri, henüz net olarak açıklığa kavuşmamış olmakla birlikte, ilgili bazı öneriler bulunmaktadır. Mühürleme işlemi hakkında genel düşünce, özellikle Rhodos amphoralarında bulunan yönetici isimlerinden hareketle, devlet düzenlemesi ya da izin sistemiyle ilişkili olduğudur. Mühürlerde yönetici isminin bulunması, şarabın hangi yılın ürünü olduğunu göstermesinin yanı sıra devlete ödemesi gereken verginin denetimi, şarabın kalitesinin garantisi ya da kabın kapasitesinin istenilen uygun ölçüde olup olmadığının kontrolüne yönelik bir işlemin uygulamasıyla bağlantılı olmalıdır. Bunun dışında atölyenin aynı yıl içinde ürettiği amphoraların sayısal denetimi, atölyenin bu üretim sonucunda elde ettiği kazancın saptanıp vergilendirilmesini kapsayan önlemlerle, Rhodos ve Kos gibi adalarda yer alan üretici devletlerin kısıtlı olan kil yataklarının ölçülü kullanımına yönelik bir uygulama da olabilir.

⁵ Garlan 1999,54-57.

⁶ Cankardeş-Şenol 2006, 12, harita 1.

⁷ Doğer 1991, 95.

⁸ Çaylak-Türker 2005, 99, dn. 19; Opait 2004, 295, fig. 4; Chkhaidze 2005, 95-117.

⁹ Doğer 2004, 33.

Amphora mühürlerinde, yaygın olarak üretici isimleri de tespit edilmiştir. Üretici olarak adlandırılan kişinin niteliği hakkında çeşitli tartışmalar bulunmaktadır. Bu üreticinin amphorayı üreten kişi, atölye sahibi ya da amphoralar içerisinde öncelikle taşınan malın şarap olmasından dolayı şarap üreticisi olduğu düşünülmektedir. Üretici için genel düşünce ise amphorayı üreten kişi yerine, amphora atölyesinin sahibi olduğudur. Amphoraları çarkta çekenlerin çoğunlukla köle oldukları düşünüldüğünden, amphora mühürlerinde onların isimlerinin yer alması mantıklı görünmemektedir. Öte yandan şarap üreticisi veya bağın sahibinin isminin olmasının varsayımı için henüz elde edemediğimiz ikna edici kanıtlar gerekmektedir¹⁰.

M.Ö. 1. Yüzyılın Tarihsel Olayları: Mithridates-Roma Savaşları, Korsanlar, Parthlar, İç Savaşlar ve Augustus'un Egemenliği

Yunan etkili coğrafyalarda amphora mühürleme geleneğinin ilk olumsuz dönemi, M.Ö. 1. yüzyılın ilk çeyreğinde Pontos-Roma Savaşları'ndaki yaşanan süreçtir. Uzun zaman dilimini kapsayan bu savaşlar sırasında, Akdeniz ve Ege'deki ticari ilişkiler neredeyse durma noktasına gelmiştir. Delos, Pergamon, Ephesos ve Atina gibi önemli ticaret merkezlerinin içerisinde bulunduğu Batı Anadolu'nun ve Ege Adaları'nın büyük bölümü tahrip edilmiştir. Bu durumun olumsuz izleri, Eskiçağ kaynaklarıyla arkeolojik kazılarda belirlenmiştir. Hellenistik Dönem'in önemli şarap ve amphora üreticileri Rhodos, Knidos, Kos ve Khios, bu dönemin belirli süreçlerinde deniz ve kara ticaretinden yoksun kalmışlardır. Savaş döneminde üreticilerin ticari faaliyetlerinin düşüş içerisinde olduğu, tüketim merkezlerinde ele geçen amphora mühürlerinin tarihsel dağılımıyla tespit edilmiştir. Pontos Kralı VI. Eupator Mithridates tarafından Knidos'un tahrip edilmesi, M.Ö. 88-85 yılları arasında kentteki amphora üretimini engellemiştir. Benzer durum, I. Mithridates-Roma Savaşı'ndan etkilenen Khios'la, üretim bölgesi Metropolis-Ephesos çevresi olduğu düşünülen Nikandros Grubu için de geçerlidir. İki üretici merkezin amphoralarında, M.Ö. 1. yüzyılın ilk yıllarından sonraya tarihlenen mühürler tespit edilememiştir¹¹.

Roma, M.Ö. 80 dolaylarında Pontos tehdidini engellemiş olsa da I. ve II. Mithridates Savaşları (M.Ö. 89-81) sırasında Akdeniz'deki korsan tehlikesinin yükselişe geçmesini önleyememiştir. Korsanlar, Mithridates'den

¹⁰ Cankardeş-Şenol 2006, 18-19.

¹¹ Alkaç 2011, 131-141; Nikandros Grubu için bk. Cankardeş-Şenol 2010, 125-139.

aldıkları hem siyasi ve ekonomik destek, hem de savaş ortamından kaynaklanan otorite boşluğunda, Ege ve Akdeniz’de rahatlıkla faaliyetlerini gerçekleştirme olanağı bulmuşlardır¹². Bu durum, Akdeniz ticaretinin engellenmesine neden olmuş, Ege sahil kentleri ve Adaları yağmalanmıştır¹³. Plutarkhos, bu süreç boyunca yaklaşık dört yüz kentin korsanlar tarafından yağmalandığını belirterek, durumun karmaşıklığını ortaya koymuştur¹⁴. Antik kaynaklarla paralel olarak arkeolojik kanıtların da aynı sonuçları sunduğu, araştırmalar sayesinde tespit edilmiştir¹⁵. Roma, Mithridates Savaşları’ndan dolayı korsan saldırılarına bir süre yeteri kadar karşı koyamamış ve onlara karşı bir dizi önlemler almaya çalışsa da, ilk dönemlerde istediği sonuca ulaşma fırsatı yakalayamamıştır. Korsanlar, Mısır’dan Roma’ya gelen tahıl yüklü gemilere saldırmış, hatta bir adım öteye giderek, İtalya’nın kıyılarını ve limanlarını yağmalamış, Roma vatandaşlarını kaçırmış, yolcu, ticaret, yük ve savaş gemilerini yakmıştır¹⁶. Bu durum, korsanlar karşısında Roma’nın ne kadar çaresiz kaldığını bütün açıklığıyla gözler önüne sermektedir. Korsan saldırıları, Roma donanmasının başına General Pompeius’un getirilmesine kadar aralıksız sürmüştür. Pompeius’un M.Ö. 67 yılında oluşturduğu büyük bir donanma ve izlemiş olduğu akılcı askeri strateji sayesinde, Ege ve Akdeniz’de korsanlık faaliyetleri büyük ölçüde ortadan kalkmıştır¹⁷. Pompeius’un bu başarısından sonra, denizler Roma’nın hâkimiyeti altına girmiştir¹⁸. Fakat korsanların ticaret merkezlerine, sahil kentlerine ve denizaşırı ticaret yapan gemilere saldırımları, açık denizlerin güvenilirliğini ortadan kaldırmıştır. Bu güvensiz ortamın Akdeniz ve Ege Denizi’nde ticaret yapan devletler için büyük ekonomik problemlere neden olduğu anlaşılmaktadır.

M.Ö. 1. yüzyılın ikinci çeyreği içerisinde Pontos Krallığı ve korsanlar, Roma için sorun olmaktan çıkmıştır. Roma, bu süreçten sonra başta Anadolu olmak üzere birçok yerde egemenliğini sağlamıştır¹⁹. Hatta Cicero, Akdeniz’in Roma’nın bir limanı konumuna büründüğünü, “...

¹² Arslan 2002, 117.

¹³ Appianus, *The Foreign Wars*, XVI, 92; Barbagallo 1970, 481; Arslan 2003, 95.

¹⁴ Plutarkhos, *Pompeius*, XXIV, 4-5.

¹⁵ Durukan 2009, 79, dn. 12, 81.

¹⁶ Arslan 2003, 108-109.

¹⁷ Cicero, *Pompeius’un Yetkisi Hakkında*, I-XXIV.

¹⁸ Arslan 2003, 112.

¹⁹ Kaya 2009, 222.

Okyanus'tan Pontus'un en uzak kıyılarına kadar engin deniz uzantısı tek güvenli ve kapalı bir limanmış gibi tutuldu. ..." ifadesiyle belirtmiştir²⁰. Fakat geniş bir coğrafi alana yayılan bu egemenlik, Roma'nın politik hayatının durulmasını engellememiştir. M.Ö. 53-51 yılları arasında Roma için büyük tehlike olan Parth Savaşları yaşanmıştır. Yaklaşık iki yıl süren bu savaşın sonucunda Roma galip gelmiştir²¹. Bu olayın hemen ardından M.Ö. 49 yılında Pompeius'la Caesar arasındaki iktidar mücadelesi, bir güç kavgasına, daha sonra da İç Savaş'a dönüşmüştür. Pharsalus Ovası'nda gerçekleşen İç Savaş, Caesar'ın zaferiyle sona ermiştir²². Fakat M.Ö. 44 yılında Caesar'ın Cumhuriyet yanlıları tarafından bir suikast sonucu öldürülmesi²³, Roma'da başka bir İç Savaş (Bellum Italicum) sürecinin başlamasına neden olmuştur²⁴. İç Savaş'ta Roma'nın geniş toprakları, Antonius ve Octavianus (Augustus) arasında paylaşılmıştır. Bu toprak paylaşımı bile Roma'daki siyasi çekişmeleri sona erdirmemiştir. Çeşitli nedenlerle uzun yıllar süren İç Savaş, M.Ö. 31 yılındaki Actium Savaşı'yla sona ermiştir²⁵. Bunun sonucunda, Roma'da Principatus Dönemi başlamış ve Augustus, Roma'nın tek hâkimi konumuna gelmiştir²⁶. Bu İç Savaşlar esnasında, İtalya, Anadolu ve diğer bölgelerde, büyük ekonomik krizler meydana gelmiştir. Ekonomik problemler, farklı bölgelerden sağlanan kaynaklarla aşılmaya çalışılmıştır. Augustus ve diğer Principatus Dönemi yöneticileri, büyük ekonomik problemleri ortadan kaldırmak için bir takım düzenlemeler yapmışlardır²⁷.

²⁰ Cicero, The Orations of Marcus Tullius Cicero, 31; Paterson 1998, 136.

²¹ Cicero, Epistulae ad Atticum, 5.20.3; Bu konu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Kurt 2010, 488-491.

²² Plutarkhos, Paralel Yaşamlar, İskender ve Caesar, XII-XLVI.

²³ Plutarkhos, Paralel Yaşamlar, İskender ve Caesar, LXIX.

²⁴ Kurt 2009, 32.

²⁵ Kaya 2009, 228; Bu konu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Plutarkhos, Marcus Antonius, LXII-LXVIII.

²⁶ Akşit 1976, 31.

²⁷ Kurt 2010, 496; Ephesos Gümrük Yasası Yazıtı, Roma'nın Anadolu'dan topladığı gümrük vergileri hakkında çeşitli bilgiler vermesi açısından önem taşımaktadır. Küçük Asya'daki ilk gümrük vergi istasyonları, Marmara Denizi kıyısından başlayarak Anadolu'nun Ege Denizi kıyısı boyunca devam etmekte ve Side'de sona ermektedir. M.Ö. 1. yüzyılda bu gümrük yasası, çeşitli eklemelerle genişletilmiştir. Roma, Küçük Asya'nın kara ve denizinde elde edilen zenginliklerden dolayı gümrük yasalarını kendi ihtiyaçlarına göre yeniden şekillendirmiştir. Deniz yoluyla mal ithal veya ihraç eden kişinin, gümrük istasyonlarındaki vergi tahsildarlarına (publicani) kayıt yaptırmak zorunluluğu bulunmaktadır. Özellikle M.Ö. 1. yüzyıldaki iç savaşlara kaynak oluşturmak için sadece Asia Eyaleti dışında Kappadokia, Galatia ve Bithynia da gümrük vergisine tabi tutulmuştur. Erdemir-Palaz – Gökbunar 2007, 227-234.

M.Ö. 1. yüzyıldaki karışıklık sonrasında, Roma'nın başına tek adam olarak geçen Augustus'la birlikte bir barış dönemi başlamıştır. Barış ortamı, ekonomik açıdan zengin bir dönemin yaşanmasına olanak sağlamıştır. Bu dönemin başlarından itibaren gerek imparator gerekse kent zenginleri tarafından yeni yapılar inşa ettirilmiş ya da bir önceki kaos döneminde tahrip olan binalar yeniden restore edilmiştir. Özellikle Ankyra'daki Augustus Tapınağı'nın üzerinde bulunan "Res Gestae Divi Augusti (Tanrısal Augustus'un Gerçekleştirdiği Hizmetler)" yazıtı, İmparator'un imparatorluk topraklarındaki farklı kentlere yaptığı yardımlar ve imar hareketleri hakkında ayrıntılı bilgi vermesi açısından önem taşımaktadır²⁸.

Roma, hâkimiyeti altına giren toprakları siyasi olarak yeniden şekillendirmiştir. Siyasi değişiklik çerçevesinde, sınırlar değişmiş, idare, hukuk sistemi, vergilendirme ve birçok kurumsal yapıda farklılıklar oluşmuştur²⁹. Bu, egemenlik altındaki toplumların yeni düzene uyumlarını sağlamak için takip edilen bilinçli bir politikanın izlerini oluşturmaktadır. Amaç, toplumların Roma'ya uyum sürecini sağlamaktır. Eyaletlerin belirlenmesi, yol ağları, Roma vatandaşlık hakkının verilmesi, Dea Roma'nın ve imparator kültürünün oluşturulması, kamusal yapıların Roma örneklerine göre inşası, imparator portrelerinin yapılması ve sikke darbı, bu politikanın birer ürünleri olarak karşımıza çıkmaktadır³⁰.

M.Ö. 1. yüzyılın ortalarıyla Augustus Döneminde Rhodos, Knidos, Kos ve Khios'ta Amphora Üretimi ve Mühürleme Uygulaması

M.Ö. 1. yüzyılın başlarından Augustus Döneminin başlangıcına kadar geçen zamanda meydana gelen savaşların neden olduğu istikrarsız ortamın şarap ve amphora üretimini olumsuz olarak etkilediği bilinmektedir. Bu ortamda bağlar, saldırılardan dolayı tahrip olmuştur. Bununla birlikte üreticiler ise şarap üretimiyle ilgilenememişlerdir. Şarap üretimindeki düşüş, amphora üretimini de paralel şekilde etkilemiştir. M.Ö. 1. yüzyılın başlarından itibaren yaşanan savaşların ve politik gelişmelerin ticareti olumsuz yönde etkilemesinden dolayı, ekonomik alanda bazı düzenlemelerin yapılması Roma için zorunluluk haline gelmiştir. İmparator Augustus'la sağlanan barış ortamı, ticari düzenlemeler için ideal bir zemin hazırlamıştır.

²⁸ Augustus Ankyra Anıtı, XVI. XIX-XXIXXXVII-XXIX.

²⁹ Özlem-Aytaçlar 2009, 286.

³⁰ Dönmez-Öztürk 2009, 277-278.

Agustus'un başarıyla hayata geçirdiği Pax Romana sayesinde, Akdeniz'in bütününde sürekli istikrar ve ekonomik kalkınma ortamı sağlanmıştır. Devletin kontrolüyle sağlanan barış ortamında malların serbestçe dolaşımı ve düzenli vergilendirme uygulaması sonucunda ticaret kalkınmış, böylece birçok kent ekonomik açıdan refaha kavuşmuştur³¹. Bu aşamada Rhodos, Knidos, Kos ve Khios gibi şarap ve amphora üreticilerinin M.Ö. 1. yüzyılın ortalarının hemen sonrasına kadar yaşadıkları yıkıcı sürecin izlerini ortadan kaldırmak için ticari yapılanmalarında bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler çerçevesinde Augustus Döneminde Batı Anadolu'nun bazı kentleri ve birkaç Ege Adası, Roma tarafından şarap üretim merkezi olarak belirlenmiştir. İmparatorluk Döneminin başlarından itibaren şarap üretimi, belirli bölgelerde kontrollü olarak yapılmış ve Hellenistik Dönem boyunca Akdeniz'de uzmanlaşan bölgelerin şarapları, planlı bir şekilde ihraç edilmiştir³².

Rhodos, Hellenistik Dönemin en önemli şarap ve amphora üreticisi devleti olarak karşımıza çıkmaktadır. Rhodos'un şarap ihracatı, M.Ö. 1. yüzyılın ortalarından itibaren Roma İmparatorluğu tarafından yeniden organize edilmiştir. Bu organizasyonla birlikte Rhodos'un geleneksel amphora formu değişmiştir. Yeni form, Geç Rhodos amphorası olarak tanımlanmıştır. Bu formun Rhodos dışında, Ege Adaları ve Rhodos Peraiası gibi farklı bölgelerde üretildiği araştırmalar sayesinde tespit edilmiştir. M.Ö. 1. yüzyıldan itibaren Rhodos amphoralarının kapasite oranının yaklaşık yüzde elli kadar azaldığı tespit edilmiştir³³. Hellenistik örneklere göre, M.S. 1. yüzyıl içerisinde üretilen Geç Rhodos amphoralarının gövdesi, belirgin bir şekilde incelmış ve uzamıştır³⁴. Geç Rhodos amphoralarıyla taşınan şarap, Akdeniz, Gallia, Germania, Britannia, Arap Yarımadası'nın güney bölgeleri ve Hindistan'a kadar ihraç edilmiştir³⁵. Rhodos amphoralarının bu geniş coğrafi yayılımı, yapılan düzenlemelerin olumlu sonuçlar verdiğini ortaya koymaktadır. Buna karşın M.Ö. 1. yüzyılın ortalarından itibaren Geç Rhodos örneklerinde, Rhodos'un Hellenistik Dönem amphoralarında sistemli olarak uyguladığı mühürleme geleneğinin devam etmediği saptanmıştır.

---

³¹ Paksoy 2007, 50.

³² Şenol 2009, 60.

³³ Şenol 1996,165-166.

³⁴ Sciallano – Sibella 1994, 63.

³⁵ Şenol 2003, 26-27; Şenol 2009, 62.

Knidos, Ege ve Güneybatı Anadolu kıyılarında dönemin önemli şarap ve amphora üreticisi olarak ön plana çıkmaktadır. Kent, Mithridates ve korsan saldırıları nedeniyle hem siyasi hem de ticari alanlarda zor günler yaşamıştır³⁶. Knidos'un belli bir dönem amphora üretimi durmuştur. Kent, bir daha eski amphora mühürleme sistemine dönememiştir³⁷. Bunun sonucunda, Batı Anadolu'nun şarap üretiminin dinamiği konumundaki Knidos'ta bir düşüş olmuştur. Bu olumsuz durum, Roma'nın aldığı tedbirlerle sona ermiştir. Kent, yeni düzenlemeler sonucu imparatorluğa yönelik bir üretim anlayışına dönmüştür³⁸. M.Ö. 1. yüzyılın ortalarında itibaren Knidos'un geleneksel formunda da bazı değişiklikler gözlenmiş ve kulplar, sivriltilerek yukarı çekilmiştir³⁹. İmparatorluk Döneminin başlangıcından itibaren Knidos'un yeniden düzenlenen şarap ticaretiyle kentin ürünü, Batı Akdeniz'e ve Orta Avrupa'ya yoğun olarak ihraç edilmiştir⁴⁰. M.Ö. 1. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artık Knidos amphoralarında mühürleme işlemi büyük ölçüde terk edilmiştir ve mühürler, çok nadiren amphoralara basılmıştır⁴¹. M.Ö. 1. yüzyılın sonlarından itibaren de mühürlü Knidos amphoraları çok az sayıda tespit edilmiştir. Knidos amphoralarının M.S. 1. yüzyıldan itibaren Roma amphoralarındaki Latin işaretleme sistemine göre mühürlendikleri görülmektedir⁴². Fakat buluntular, Knidos'un Roma Dönemi amphoralarının düzenli bir şekilde mühürlenmediklerini ortaya koymaktadır. Sadece Patara'da ünik bir örnek olarak M.S. 3. yüzyılın ortalarına tarihlenen Yunanca yazıtlı Geç Knidos amphorası ele geçmiştir⁴³.

Kos, Rhodos ve Knidos'un dışında Hellenistik Dönemin diğer amphora ve şarap üreticisi devletidir. Kos şarabı, ucuz ve orta kalitede bir özelliğe sahiptir. Buna rağmen Kos, Rhodos ve Knidos şarapları gibi Akdeniz ve Ege'de geniş bir pazar yayılımına ulaşamamıştır⁴⁴. Rhodos ve Knidos'un aksine Kos amphoralarında daha düzensiz mühürleme işlemi uygulanmıştır⁴⁵. M.Ö. 2. yüzyılın sonu-erken 1. yüzyılda üretilen Sub-Kos

³⁶ Aslan 2003, 98.

³⁷ Cankardeş-Şenol 2006, 76.

³⁸ Şenol 2009, 63.

³⁹ Empereur – Hesnard 1987, 62-63, fig. 13.

⁴⁰ Martin-Kilcher 1994, 438.

⁴¹ Cankardeş-Şenol 2006, 76.

⁴² Tuna 2012, 20.

⁴³ DüNDAR 2013, 167-175.

⁴⁴ Şenol 2009, 130-131.

⁴⁵ Finkielstejn 2004, 154; Cankardeş-Şenol 2005, 143.

amphoraları, çok sevilen bir form haline gelmiştir. Bu formun benzer üretimi, Kos'un dışında, Rhodos, Knidos, Karia kentleri, Kıbrıs ve Mısır'da gerçekleşmiştir⁴⁶. Buna ek olarak, M.Ö. 1. yüzyılın ortalarından itibaren Campania Bölgesi'nde üreilmeye başlayan Dressel 2-4 amphoralarının Kos örneklerinden esinlenerek oluşturulduğu bilinmektedir⁴⁷. Bu formların, Kos amphoralarının birer taklidi olabileceği ileri sürülmektedir⁴⁸. Kos benzeri Dressel 2-4 amphoraları, Campania dışında Hispania ile birlikte Doğu Akdeniz'in birçok noktasında üretilmiştir⁴⁹. M.Ö. 1. yüzyılın ilk yıllarına tarihlenen Kos amphoralarında mühürler görülmektedir. Fakat mühürler, bu tarihten sonraya verilen Kos amphoralarında yer almamaktadır.

Khios, Eskiçağ'ın en kaliteli ve pahalı şarabını üreten merkezler arasında yer almaktadır. Fakat diğer üretim merkezlerine göre Akdeniz ve Ege'de daha az pazar potansiyeline sahiptir⁵⁰. Khios, düzenli amphora mühürleme uygulaması gerçekleştirilmemiştir. En geç Khios amphora mühürleri, M.Ö. geç 2.-erken 1. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir. Bu mühürler, Khios'un Mithridates tarafından M.Ö. 86 yılında tahrip edilmesinden sonra görülmemektedir⁵¹. Roma'nın iç savaşları ve imparatorluk darphanelerine altın ve gümüş para basım hakkını kısıtlayan Augustus'un parasal reformlarının, aynı yüzyılın sonlarına doğru Khios ekonomisinin yıkılmasına neden olduğu vurgulanmaktadır⁵². Fakat bu süreçte Khios'un şarap ihracatının kısmen devam ettiğini Eskiçağ kaynakları⁵³ ve arkeolojik kanıtlar⁵⁴ ortaya koymaktadır. Daha sonraki dönemde Khios amphoralarının formlarında düzenleme yapılmıştır. Artık geleneksel Khios amphorası yerine, M.S. 2.-3. yüzyıllarına tarihlenen Dressel 24 olarak adlandırılan form üretilmiştir⁵⁵. Bu amphora formunun üretime dair kanıtlar, Khios'taki kazı çalışmasında tespit edilmiştir⁵⁶. Yeni form olarak düzenlenen Khios amphoralarında mühürleme uygulaması görülmemektedir.

⁴⁶ Papuci-Władyka 1999, 53.

⁴⁷ Williams 2004, 444.

⁴⁸ Şenol – Cankardeş-Şenol 2003, 127.

⁴⁹ Şenol 2009, 60.

⁵⁰ Şenol 2007, 103.

⁵¹ Alkaç 2011, 131-141.

⁵² Sarikakis 1986, 122.

⁵³ Plinius, *Naturalis Historia*, XIV, 96.

⁵⁴ Marin-Kilcher 1990, 199, fig. 16; Fiori – Joncheray 1975, 61, no. 6.

⁵⁵ Doğer 1991, 87.

⁵⁶ Opait – Tsaravopoulos 2011, 275-323.

Sonuç

M.Ö. 1. yüzyılın askeri ve önemli siyasi gelişmeleri olan Mithridates-Roma Savaşları, Akdeniz'deki korsanlık faaliyetleri, Parth Savaşları ile Pompeius-Caesar ve Antonius-Augustus arasındaki iç savaşlar, Eskiçağ'daki ticari faaliyetleri olumsuz şekilde etkilemiştir. Uzun yıllar süren savaşlar sırasında, Ege Denizi'nin çevresinde ve Anadolu'da yer alan büyük kentlerle ticaret merkezleri yıkılmıştır. Bu savaşlara kaynak oluşturmak için özellikle Anadolu'dan toplanan vergiler, birçok bölgenin ekonomik zorluklar yaşamasına neden olmuştur. Bundan dolayı da toplumun geneli yoksullaşmıştır. Fakat Augustus'la başlayan barış döneminde, İtalya, Ege, Anadolu ve diğer bölgelerdeki kentlerin ve bunların ticari yapılarının canlandırılması için çeşitli uygulamalar hayata geçirilmiştir. Bu çerçevede Roma İmparatorluk Döneminin başlarından itibaren Batı Anadolu'nun bazı kentleri ve birkaç Ege Adası, şarap üretim merkezi olarak belirlenmiştir. Bunun sonucunda, Rhodos, Knidos, Kos ve Khios'un ticari hayatı yeniden şekillenmiştir. Buna bağlı olarak üreticilerin amphoralarının geleneksel form ve ölçü standartları değişmiştir. Ayrıca Rhodos ve Kos amphoraları sadece anavatanlarında değil, Akdeniz ve Ege'nin farklı bölgelerinde de üretildiği arkeolojik araştırmalar sayesinde tespit edilmiştir.

Uzun bir geleneğe sahip olan Yunan amphoralarının mühürleme uygulamasının ilk olumsuz dönemi, Mithridates-Roma Savaşları sırasında gerçekleşmiştir. Bu savaş döneminde Hellenistik Dönemin önemli amphora üreticileri, mühürleme uygulamasını gerçekleştirememişlerdir. Fakat Yunan amphoralarında mühürleme işleminin ortadan kalkmasının en önemli nedeni, bu bölgelerdeki Roma hakimiyetidir. Roma ile birlikte her yerin İmparatorluk toprağı sayılmasından dolayı, Hellenistik Dönemin üretici kent-devlet kavramı ortadan kalkmıştır. Bu duruma Knidos ve Kos amphoralarındaki ethnikon içerikli mühürlerin terk edilmesini göstermek mümkündür. Artık şarabın hangi üretici kent-devlete ait olduğu değil hangi yöreye ait olduğu ve ürünün niteliği önemlidir. Hellenistik Dönemin pazarlarını ellerinde tutan Rhodos, Knidos ve Kos, yeni düzenlemelerle birlikte sadece kendileri için üretim ve satış gerçekleştirmemiştir. Bundan dolayı M.Ö. 1. yüzyılın ortalarıyla hemen sonrasındaki dönemde Yunan amphoralarının mühürlenme işlemi, Hellenistik üreticiler tarafından zorunlu olarak terk edilmiştir. Artık amphora mühürleri, Yunan Coğrafyası'nda geleneksel önemini kaybetmiştir.

Bibliyografya ve Kısaltmalar

- Alkaç 2011 Alkaç, E., “Mithridates Savaşları Sırasında Khios’un Şarap İhracatı”, *Arkeoloji Dergisi* XVI, 131-141.
- Akşit 1976 Akşit, O., *Roma İmparatorluk Tarihi*, İstanbul.
- Appianus The Foreign Wars (Çev. H. White), 1899, New York.
- Arslan 2002 Arslan, M., “I. Mithridates-Roma Savaşı: Rhodos ve Lykia’nın Durumuna Genel Bakış”, *Likya İncelemeleri* I, 115-128.
- Arslan 2003 Arslan, M., “İ.Ö. 188 Yılından İ.Ö. 67 Yılına Kadar Lykia, Pamphylia ve Kilikia Trakheia Sahillerindeki Korsanlık Faaliyetleri: Nedenleri ve Sonuçları”, *Adalya* VI, 91-116.
- Augustus Monumentum Ancyranum (Çev. Ç. Dürüşken), 2009, İstanbul.
- Barbagallo 1970 Barbagallo, C., *Die Rolle der Seeräuber in der Zeit der Mithridatischen Kriege*, Napoli.
- Börker 1986 Börker, C., “Die Herkunft der Schiffsbug-Stempel”, *Research sur les Amphores Grecques, Bulletin de Correspondance Hellénique, Suppl. XIII*, 474-477.
- Cankardeş-Şenol 2005 Cankardeş-Şenol, G., “Amphora Mühürlerinin Köken ve Sosyal Statünün Belirlenmesindeki Etkileri ve Kent Lokalizasyonunun Tespitine Katkıları”, *Olba* XII, 139-164.
- Cankardeş-Şenol 2006 Cankardeş-Şenol, G., *Klasik ve Helenistik Dönemde Mühürlü Amphora Üreten Merkezler ve Mühürleme Sistemleri*, İstanbul.
- Cankardeş-Şenol 2009 Cankardeş-Şenol, G., “Ticari Kontrol Sistemleri”, *AETAM’da (Arslan Eyce Taşucu Amphora Müzesi) Bulunan Ticari Amphoralar ve Akdeniz’de Ticaretin İzleri*, (Ed. A. K. Şenol), 19-23, Silifke.
- Cankardeş-Şenol – Canoğlu 2009 Cankardeş-Şenol, G. – E. Canoğlu, “Mısır-Alexandria Greko-Romen Müzesi’nde Bulunan Dügme Formlu Mühürler”, *Arkeoloji Dergisi* XIV, 109-164.
- Cankardeş-Şenol 2010 Cankardeş-Şenol, G., “Nikandros Group: Matrix Studies on the Amphora Stamp of the Group”, *Olba* XVIII, 125-139.
- Chkhaidze 2005 Chkhaidze, V., “Byzantine Amphorae Stamps from Taman-City Excavations”, *Bosporos Studies, Vol. VIII*, 95-117 (Rusça).
- Cicero The Orations of Marcus Tullius Cicero (Çev. C.D. Yonge – B.A. George Bell), 1891, London.
- Cicero Epistulae ad Atticum (Çev. L.C. Purser), 1901-1902, Oxford.
- Cicero Pompeius’un Yetkisi Hakkında (Çev. Ü.F. Telatar), 2002, İstanbul.
- Çaylak-Türker 2005 Çaylak-Türker, A., “Gelibolu’da Bizans Seramikleri ve Ökaristik Ekmek Damgası”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 22/2, 87-104.

- Doğer 1991 Doğer, E., Antik Çağ'da Amphoralar, İzmir.
- Doğer 2004 Doğer, E., Antik Çağ'da Bağ ve Şarap, İstanbul.
- Dönmez-Öztürk 2009 Dönmez-Öztürk, F., "Likya Örneğinde Romalılaştırma ve Romalılaştırma", Doğu-Batı 49, 277-285.
- Durukan 2009 Durukan, M., "The Connection of Eastern and Central Cilicia with Piracy", Adalya XII, 77-102.
- Dündar 2013 Dündar, E., "Remarks on the Possible Uses of a Late Cnidian Stamped Amphora from Patara", Adalya XVI, 167-175.
- Empereur – Hesnard 1987 Empereur, J.Y. – A. Hesnard, "Les Amphores Hellénistiques", Céramiques Hellénistiques et Romaines II, 17-71.
- Erdemir-Palaz – Gökbunar 2007 Erdemir-Palaz, H. – R. Gökbunar, "Efes Gümrük Yazıtında Gümrük Vergileri", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 9/1, 227-234.
- Finkielsztejn 2004 Finkielsztejn, G., "Koan Amphorae Imported in the Southern Levant in the Hellenistic Period", The Hellenistic Polis of Kos, State, Economy and Culture, Boreas 28, 153-164.
- Fiori – Joncheray 1975 Fiori, P. – J.P. Joncheray, "Lepave de la Tradeliere", Cahiers d'Archeologie Subaquatique IV, 60-70.
- Garlan 1999 Garlan, Y., Les Timbres Amphoriques de Thasos, Volume I, Timbres Protothasiens et Thasiens Anciens, Etudes Thasiennes XVIII, 1999, Paris.
- Grace 1934 Grace, V., "The Stamped Amphora Handles Found in the American Excavations in the Athenian Agora 1931-1932", Hesperia III, 197-310.
- Grace 1979 Grace, V., Amphoras and the Ancient Wine Trade, 1979.
- Kaya 2009 Kaya, M.A., "Anadolu'da Roma Egemenliği (M.Ö. 205-25)", Doğu-Batı 49, 196-223.
- Martin-Kilcher 1990 Martin-Kilcher, S., "Le Vin et la Suisse Romaine", Archéologie de la Vigne et du Vin, Caesar Odunum XXIV, 175-204.
- Martin-Kilcher 1994 Martin-Kilcher, S., Die Römischen Amphoren aus August und Kaiseraugst, Forschungen in August 7, 2, Allschwil.
- Kurt 2009 Kurt, M., "Marcus Antonius'un Kilikya Politikası", Tarih İncelemeleri Dergisi XXIV/2, 31-45.
- Kurt 2010 Kurt, M., "Roma Egemenliğinde Kilikya ve Roma İç Savaşlarının Bölgedeki Yansımaları", Tarih İncelemeleri Dergisi XXV/2, 483-501.
- Opait 2004 Opait A., "The Eastern Mediterranean Amphorae in the Province of Scythia", Transport Amphorae and Trade in the Eastern Mediterranean, (Eds. J. Eiring – J. Lund), Acts of the International Colloquium at the Danish Institute at Athens September 26-29

- 2002, Monographs of the Danish Institute at Athens Vol. 5, Denmark, 293-308.
- Opait – Tsaravopoulos 2011
Opait A. – A. Tsaravopoulos, “Amphorae of Dressel 24 similis type in the central Aegean area (Chios-Erythrai-Kyme)”, The Annual of the British School at Athens 106 (I), 275-323.
- Özlem-Aytaçlar 2009
Özlem-Aytaçlar, P., “Küçük Asya’nın ‘Romanizasyon’u”, Doğu-Batı 49, 286-296.
- Paksoy 2007
Paksoy, S., Geç Cumhuriyet ve Erken İmparatorluk Döneminde İtalya’da Üretilen Roma Amphoraları Işığında Doğu Akdeniz Ticareti (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- Papuci-Wladyka 1997
Papuci-Wladyka, E., “A Research Report on Hellenistic Pottery: Cos Amphoras”, Studies in Ancient Art and Civilization 8, 47-54.
- Paterson 1998
Paterson, J., “Trade and Traders in the Roman World: Scale, Structure and Organization”, Trade, Traders and Ancient City, (Ed. H. Parkins – S. Christopher), 145-163.
- Plinius
Naturalis Historia, I-XXXVII, (X Vol.) (Çev. H. Rackman), 1986, London.
- Plutarkhos
Pompeius (Çev. B. Perrin), 1917, London.
- Plutarkhos
Marcus Antonius (Çev. M. Özaktürk), 1992, Ankara.
- Plutarkhos
Paralel Yaşamlar, İskender ve Caesar (Çev. F. Akderin), 2006, İstanbul.
- Sarikakis 1986
Sarikakis, T.C., “Commercial Relations between Chios and other Grek Cities in Antiquity”, Chios: A conference at the Homereion in Chios, (Eds. J. Boardman – C.E. Vaphopoulou-Richardson), 121-131.
- Sciallano- Sibella 1994
Sciallano, M. – P. Sibella, Amphores Comment les Identifier?, Paris.
- Şenol 1996
Şenol, A.K., “Geç Rhodos Amphoralarının Batı Anadolu’daki Dağılım ve Üretim Problemleri”, Sualtı Bilim ve Teknoloji Toplantısı, 17-20 Ekim 1996, İstanbul, 165-172.
- Şenol 2003
Şenol, A. K., Marmaris Müzesi Ticari Amphoraları, Ankara.
- Şenol – Cankardeş-Şenol 2003
Şenol, A.K. – G. Cankardeş-Şenol, “Commercial Ties of Cilicia by Means of Hellenistic and Roman Amphorae”, Olba VII, 119-143.
- Şenol 2007
Şenol, A.K., “Hellenistik Dönemde Khios ve Lesbos Şarabının Mısır’a İhracı”, Arkeoloji Dergisi IX, 91-116.
- Şenol 2009
Şenol, A.K., “Akdeniz’de Roma Egemenliği ve Pax Romana’nın Ekonomiye Etkisi”, AETAM’da (Arslan Eyce Taşucu Amphora

- Müzesi) Bulunan Ticari Amphoralar ve Akdeniz’de Ticaretin İzleri, (Ed. A. K. Şenol), 59-83, Silifke.
- Tuna 2012 Tuna, N., Knidos Teritoryumu’nda Arkeolojik Araştırmalar, Ankara.
- Williams 2004 Williams, D.F., “The Eruption of Vesuvius and its Implications for the Early Roman Amphora Trade with India”, *Transport Amphorae and Trade in the Eastern Mediterranean*, (Eds. J. Eiring – J. Lund), Acts of the International Colloquium at the Danish Institute at Athens September 26-29 2002, Monographs of the Danish Institute at Athens Vol. 5, Denmark, 441-450.

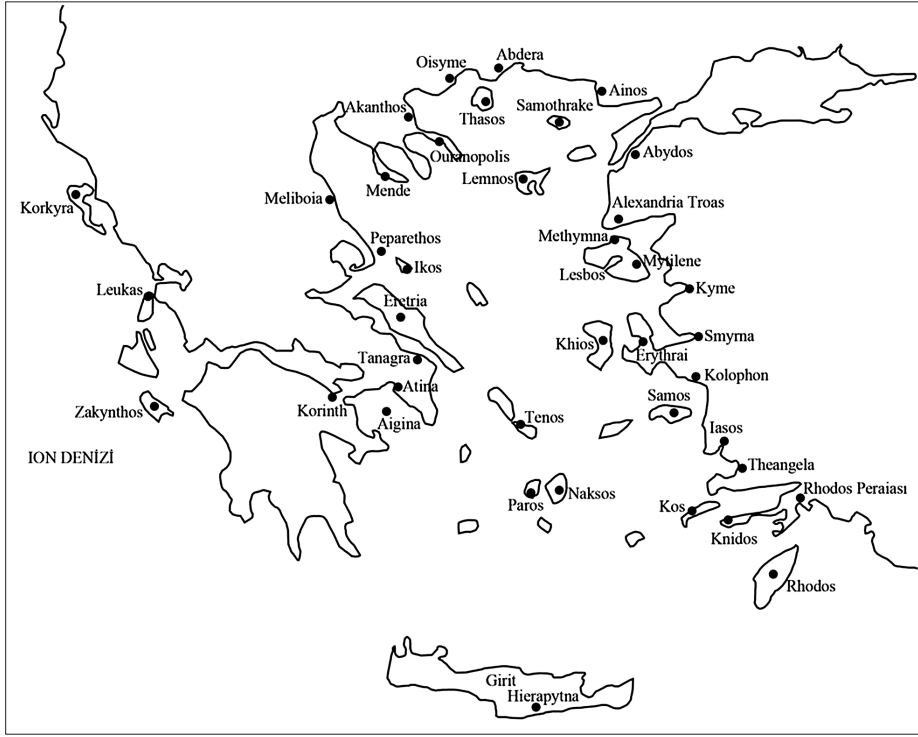

Fig. 1 Batı Anadolu kıyılarında, Kıta Yunanistan'da ve Ege Adalarında mühürlü amphora üreten merkezler (Cankardeş-Şenol 2006, 12, harita 1)

